Central Asian Research Journal of Natural and Exact Sciences
INTERNATIONAL SCIENTIFIC, APPLIED AND THEORETICAL JOURNAL
2026 / № 1(3)
SCIENCE FOR A SUSTAINABLE CENTRAL ASIA

YANGI O‘ZBEKISTON KONSTITUTSIYASI: IJTIMOIY ADOLAT VA INSON QADRI USTUVORLIGINING HUQUQIY KAFOLATI

Jalgasova Feruza Kenes qizi

Ajiniyoz nomidagi NDPI 1-bosqich magistranti, Nukus shahri

Annotatsiya. Mazkur tadqiqotda 2023-yil 30-aprel kuni o‘tkazilgan umumxalq referendumi yakunlariga ko‘ra kuchga kirgan yangilangan O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining konseptual asoslari, davlat va jamiyat boshqaruvidagi tub burilish nuqtalari ilmiy maqola standartlari doirasida tahlil etilgan. Ishda an’anaviy boshqaruv modelidan «inson — jamiyat — davlat» tamoyiliga o‘tish mexanizmlari, ijtimoiy davlat konsepsiyasining milliy talqini hamda konstitutsiyaviy normalarning bevosita amal qilish amaliyoti o‘rganilgan. Tadqiqot xulosalari yangi tahrirdagi Asosiy qonun mamlakatning uzoq muddatli taraqqiyot strategiyasini huquqiy jihatdan ta’minlovchi bosh hujjat ekanligini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: konstitutsiyaviy islohotlar, Yangi O‘zbekiston qomusi, ijtimoiy davlat modeli, inson qadri, huquqiy kafolatlar, bevosita amal qilish, umumxalq referendumi.

1. Kirish

Har qanday demokratik jamiyatning barqaror taraqqiyoti va fuqarolar farovonligi, avvalo, mamlakatda qabul qilingan Asosiy qonunning real hayotiy ehtiyojlarga nechog‘lik mos kelishi bilan belgilanadi. O‘zbekistonda so‘nggi yillarda kechayotgan shiddatli modernizatsiya jarayonlari, iqtisodiy va siyosiy hayotdagi ochiqlik siyosati milliy huquqiy tizimning o‘zagini tashkil etuvchi Konstitutsiyani zamon ruhiga mos ravishda yangilashni kun tartibiga olib chiqdi.

Mustaqillikning ilk davrida — 1992-yil 8-dekabrda qabul qilingan Konstitutsiya o‘z davri uchun milliy davlatchilik poydevorini tiklash, suverenitetni mustahkamlash kabi tarixiy vazifalarni muvaffaqiyatli bajardi. Biroq jamiyat taraqqiyotining yangi bosqichida inson huquqlarini himoya qilish, davlat idoralarining xalq oldidagi hisobdorligini oshirish va ijtimoiy adolatni ta’minlash borasida yanada mukammal

konstitutsiyaviy mexanizmlarga ehtiyoj tug‘ildi. Natijada, uzoq yillar davomida shakllangan «davlat — jamiyat — inson» munosabatlar tizimidan voz kechilib, markazida inson manfaatlari turuvchi «inson — jamiyat — davlat» tamoyilini huquqiy jihatdan muhrlash zarurati yuzaga keldi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi — yangi tahrirdagi Konstitutsiyaning qabul qilinishini taqozo etgan obyektiv omillarni aniqlash, undagi fundamental yangiliklarni tizimli ravishda yoritish va mazkur hujjatning Yangi O‘zbekiston taraqqiyotidagi strategik o‘rnini ilmiy asoslashdan iborat.

Ushbu maqsadga erishish yo‘lida quyidagi ilmiy vazifalar belgilab olindi:

Konstitutsiyaviy yangilanishlarning ijtimoiy-siyosiy va huquqiy zaruratini dalillash;

Ijtimoiy va huquqiy davlat tushunchalarining yangi Konstitutsiyadagi o‘ziga xos mazmunini tahlil qilish;

Fuqarolarning shaxsiy, ijtimoiy-iqtisodiy va ekologik huquqlari kafolatlaridagi o‘zgarishlarni qiyosiy baholash;

Hokimiyatlar bo‘linishi prinsipi va Asosiy qonunning to‘g‘ridan-to‘g‘ri ishlash mexanizmlarini ochib berish.

2. Materiallar va metodlar

Tadqiqotning empirik va nazariy bazasini 2023-yil 30-aprel referendumida qabul qilingan yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, 1992-yilgi Konstitutsiya normalari, inson huquqlariga oid fundamental xalqaro hujjatlar (BMTning Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi, Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt) hamda milliy qonunchilikni takomillashtirishga qaratilgan strategik dasturlar tashkil etdi.

Ilmiy izlanish davomida quyidagi tadqiqot usullaridan komplek tarzda foydalanildi:

Qiyosiy-huquqiy tahlil: Konstitutsiyaning eski va yangi tahrirlaridagi normalar tarkibi, huquqiy institutlar ko‘lami va davlat majburiyatlari hajmi o‘zaro solishtirildi.

Tizimli yondashuv: Konstitutsiyaviy o‘zgarishlarning boshqa tarmoq qonunlari va sud-huquq amaliyoti bilan o‘zaro aloqadorligi yaxlit tizim sifatida o‘rganildi.

Statistik-analitik usul: Konstitutsiyaviy qonun loyihasi muhokamasida fuqarolar faolligi va referendum ovoz berish natijalariga oid rasmiy raqamlar qayta ishlandi.

Tarixiy-evolyutsion metod: Milliy konstitutsionalizm taraqqiyotining bosqichma-bosqich rivojlanish xususiyatlari tahlil qilindi.

3. Natijalar

Olib borilgan ilmiy tahlillar natijasida yangilangan Konstitutsiyaning yaratilish jarayoni va tarkibiy tuzilishida bir qator muhim ko‘rsatkichlar va konseptual o‘zgarishlar qayd etildi:

1. Umumxalq ishtiroki va demokratik legitimlik darajasi:

Konstitutsiyaviy islohotlar jarayonida keng jamoatchilik tomonidan jami 222 mingdan ziyod taklif va mulohazalar bildirildi. Bu holat Asosiy qonun loyihasining tor doirada emas, balki bevosita aholining faol ishtirokida shakllanganini tasdiqlaydi. 2023-yil 30-aprel kuni o‘tkazilgan referendumda ro‘yxatga olingan saylovchilarning 84,51 foizi qatnashib, ularning 90,21 foizi yangi tahrirdagi Konstitutsiyani ma’qulladi.

2. Asosiy qonun tuzilmasidagi miqdoriy va sifatiy siljishlar:

Qiyosiy o‘rganishlar Konstitutsiya matni taxminan 65 foizga yangilanganini ko‘rsatdi. Normativ baza quyidagi ko‘rsatkichlar bo‘yicha kengaydi:

Tahlil mezonlari	Avvalgi tahrir (1992-y.)	Yangi tahrir (2023-y.)	O‘zgarish ko‘lami
Moddalar miqdori	128 ta	155 ta	+27 ta modda qo‘shildi
Huquqiy normalar soni	275 ta	434 ta	+159 ta norma kiritildi
Shaxs huquqlari kafolati	Standart darajada	3 barobarga oshirildi	Xalqaro mezonlarga moslandi
Ijtimoiy majburiyatlar	Cheklangan doirada	3 barobardan ko‘pga ortdi	Ijtimoiy davlat maqomi berildi

3. Davlatchilikning o‘zgarmas ustunlari:

Asosiy qonunning 1-moddasida O‘zbekiston — boshqaruvning respublika shakliga ega bo‘lgan suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat ekanligi

qat'iy belgilandi. Mazkur beshta fundamental tamoyil mamlakatning kelgusi taraqqiyot yo'lini belgilab beruvchi o'zgarmas qadriyatlar sifatida e'tirof etilib, Konstitutsiyaning 154-moddasiga muvofiq ularni qayta ko'rib chiqish taqiqlandi.

4. Shaxs daxlsizligi va sud-huquq kafolatlarining kuchaytirilishi:

Tadqiqot natijalari fuqarolarning protsessual huquqlari tubdan mustahkamlanganini ko'rsatadi:

Mamlakat hududida o'lim jazosi butunlay taqiqlandi (25-modda);

Shaxsni sud ruxsatisiz 48 soatdan ortiq ushlab turishga yo'l qo'yilmasligi («Xabeas korpus» instituti) mustahkamlandi;

Ushlangan shaxsga uning huquqlari va ushlab turish asoslari tushunarli tilda bayon etilishi shartligi («Miranda qoidasi») konstitutsiyaviy darajaga olib chiqildi (27-modda);

Qonunchilikdagi bartaraf etib bo'lmaydigan barcha ziddiyatlar va noaniqliklar inson foydasiga hal etilishi kafolatlandi (20-modda).

5. Ijtimoiy himoya, ta'lim va ekologiya sohasidagi yangi normalar:

Har bir fuqaroning uy-joyga ega bo'lish huquqi hamda sud qarorisiz va qonunga xilof ravishda uy-joydan mahrum etishga yo'l qo'yilmasligi belgilandi (47-modda);

Eng kam ish haqi miqdori insonning munosib turmush kechirishini ta'minlash zarurati hisobga olingan holda belgilanishi qayd etildi (42-modda);

Bepul umumiy o'rta ta'lim bilan birga boshlang'ich professional ta'lim kafolatlandi, davlat oliygohlarida tanlov asosida davlat hisobidan bepul oliy ma'lumot olish huquqi (51-modda) va pedagoglarning yuksak maqomi (52-modda) muhrlandi;

Fuqarolarning qulay atrof-muhitga ega bo'lish huquqi va shaharsozlik hujjatlarini jamoatchilik muhokamasidan o'tkazish majburiyati kiritildi (49-modda).

4. Muhokama

Olingan natijalarning nazariy va amaliy tahlili shuni anglatadiki, yangi tahrirdagi Konstitutsiya shunchaki huquqiy islohotlarning navbatdagi bosqichi emas, balki davlat va jamiyat o'rtasidagi o'zaro mas'uliyatning mutlaqo yangi falsafasidir.

Avvalo, «ijtimoiy davlat» maqomining konstitutsiyaviy darajada e'lon qilinishi

davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlarini o‘zgartirib yubordi. Rivojlangan demokratik davlatlar (jumladan, Germaniya, Shvetsiya, Ispaniya) tajribasidan ma’lumki, ijtimoiy davlat modeli bozor iqtisodiyoti sharoitida aholining zaif qatlamlarini himoya qilish va ijtimoiy tengsizlikni yumshatishni nazarda tutadi. Yangi O‘zbekiston Konstitutsiyasi ushbu tamoyilni milliy sharoitga moslashtirgan holda, kambag‘allikni qisqartirish, sifatli tibbiy xizmat va ta’limdan foydalanish imkoniyatlarini davlatning bevosita konstitutsiyaviy majburiyatiga aylantirdi.

Ikkinchidan, davlat hokimiyati tizimida o‘zaro tiyib turish va manfaatlar muvozanati prinsipi yanada takomillashtirildi. Xususan, mahalliy darajada hokimlarning xalq deputatlari Kengashlariga rahbarlik qilish vakolatining bekor qilinishi vakillik organlarining mustaqilligini oshirdi. Bu o‘zgarish mahalliy ijro hokimiyati faoliyati ustidan deputatlik va jamoatchilik nazoratini kuchaytirishga xizmat qilmoqda.

Uchinchidan, Konstitutsiyaning oliy yuridik kuchga egaligi va to‘g‘ridan-to‘g‘ri amal qilishi (15-modda) milliy odil sudlov tizimida sifat o‘zgarishlarini boshlab berdi. Endilikda har bir fuqaro o‘z huquqlarini himoya qilishda quyi darajadagi idoraviy hujjatlarga emas, balki bevosita Konstitutsiya moddalariga tayangan holda sudga murojaat qilish imkoniyatiga ega bo‘ldi. Bu esa qonun ustuvorligini amalda ta’minlashning eng ta’sirchan mexanizmidir.

To‘rtinchidan, mahalla institutining davlat hokimiyati organlari tizimidan ajratilgan holda mustaqil fuqarolik jamiyati tuzilmasi sifatida mustahkamlanishi joylarda o‘zini o‘zi boshqarish tizimini rivojlantirishga keng yo‘l ochdi.

Shu bilan birga, konstitutsiyaviy qoidalarning ijtimoiy hayotga to‘liq singishi uchun quyidagi yo‘nalishlarda tizimli ishlarni davom ettirish maqsadga muvofiq:

Jamiyatda, ayniqsa yosh avlod ongida konstitutsiyaviy madaniyat va o‘z huquqlarini talab qilish ko‘nikmalarini shakllantirish;

Barcha darajadagi davlat xizmatchilarining konstitutsiyaviy normalarni to‘g‘ridan-to‘g‘ri qo‘llash bo‘yicha malakasini muntazam oshirib borish;

Amaldagi qonunosti hujjatlarini yangilangan Konstitutsiya talablariga

muvofiqlashtirish ustidan parlament va jamoatchilik monitoringini kuchaytirish.

5. Xulosa

Yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi mamlakatimizda demokratik islohotlarni ortga qaytmas tus oldirish va Yangi O‘zbekistonni barpo etishning mustahkam huquqiy poydevori sifatida maydonga chiqdi. Tadqiqot davomida quyidagi asosiy ilmiy-amaliy xulosalar shakllantirildi:

Xalq irodasining ifodasi: Umumxalq muhokamasi va referendum asosida qabul qilingan mazkur hujjat yuksak demokratik legitimlikka ega bo‘lib, jamiyatning barcha qatlamlari manfaatlarini o‘zida mujassam etgan.

Insonparvarlik tamoyili: «Inson — jamiyat — davlat» paradigmasining joriy etilishi davlat idoralari faoliyatini inson qadrini ulug‘lash va fuqarolarning hayotiy muammolarini hal etishga yo‘naltirdi.

Ijtimoiy-huquqiy barqarorlik: Ijtimoiy davlat maqomi hamda kengaytirilgan shaxsiy va ijtimoiy-iqtisodiy huquqlar jamiyatda barqarorlik va ijtimoiy hamjihatlikni mustahkamlashning bosh omiliga aylandi.

To‘g‘ridan-to‘g‘ri huquqiy ta’sir: Konstitutsiyaning bevosita amal qilish xususiyati uning har bir fuqaro hayotidagi amaliy ahamiyatini oshirib, huquqiy davlat qurish yo‘lidagi muhim qadam bo‘ldi.

Umuman olganda, Yangi O‘zbekiston qomusi mamlakatning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyotini uzoq yillar davomida belgilab beruvchi, adolat va qonun ustuvorligini ta’minlovchi bosh huquqiy manba bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. — Toshkent: «O‘zbekiston» nashriyoti, 2023.

2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. To‘ldirilgan ikkinchi nashri. — Toshkent: «O‘zbekiston» nashriyoti, 2022. — 440 b.

3. Mirziyoyev Sh.M. Konstitutsiya — erkin va farovon hayotimiz,

mamlakatimizni yanada taraqqiy ettirishning mustahkam poydevoridir. — Toshkent: «O‘zbekiston», 2023.

4. Saidov A.X. Yangi O‘zbekiston Konstitutsiyasi: inson qadri va ijtimoiy davlat tamoyillari // «Davlat va huquq» jurnali, 2023, №2. — B. 4–15.

5. O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2023-yil 23-iyundagi «Odil sudlovni amalga oshirishda O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi normalarini to‘g‘ridan-to‘g‘ri qo‘llashning ayrim masalalari to‘g‘risida»gi 16-sonli qarori.

6. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi (BMT Bosh Assambleyasi tomonidan 1948-yil 10-dekabrda qabul qilingan).